קשר-קו

רות שלוס וסיראג׳ עזאם

אוצרת: תמר הורביץ ליבנה

בין הרישומים והציורים של האמניות רות שלוס וסיראג׳ עזאם מתקיים קשר של קו. זהו קו ייחודי של דיו שחור, רגיש ומעודן. קו מהיר המתעד את הרגע שמתוכו משתחררת תנועה ותנופה. קו חופשי שאינו מתעכב. ההתעכבות חלה בשלב הציורי השני, עם הופעתם של כתמי דיו מדולל ושל כתמי הצבע היוצרים השהיה, עומק ופרספקטיבה.

מגע היד הווירטואוזית משותף ליצירתן של שתי האמניות, למרות פערי הזמן, המקום והתרבות שממנה הן באו. מלבד קשר הקו, משותפת גם הבחירה המונוכרומטית הצנועה ופרקטיקת העבודה - ציורים מתעדים מתוך התבוננות או מתוך צילום. אך ניכר בעיקר כי מושא הציור הוא המצע הרחב המשותף המחבר בין השתיים. גופי היצירה של שתיהן מתעדים דמויות השייכות לקהילה הערבית או הדרוזית בארץ. מושא ציור קרוב, אך מזוויות שונות. שלוס מביטה הצידה אל האחר שבחברה. עזאם מביטה אל תוך תוכי קהילתה הסגורה, הדתית והסודית. אצל שתיהן בולט וזורם הרגש כלפי מושאן.

שתי תערוכות מקיפות נערכו בשנה האחרונה בארץ לאמנית **רות שלוס** (1922-2013). תערוכות המאירות פרקי יצירה מגווני תוכן ועשירי מבט. מתוכן נגלית ציירת רב־גונית, מחויבת ומתמידה, אקספרסיבית וחברתית, ביקורתית ואמיצה. במוזיאון תל אביב הוצגה בשנת 2022-2023 התערוכה ״רות שלוס: בעולם מהלכות מחאות״,[1] ובימים אלו מוצגת בגלריה לאמנות באום אל־פחם התערוכה ״רות שלוס באום אל־פחם 100 שנים להולדתה״.[2] ההתמסרות של שלוס לאמנות חברתית ופיגורטיבית בתקופה ששלט בשדה האמנות הישראלית המופשט והמופשט הלירי של תנועת ״אופקים חדשים״, יכולה להסביר מדוע לא התמקמה שלוס בזרם המרכזי של האמנות הישראלית ומדוע לא זכתה לדבריה להכרה ממוסדות האמנות בארץ.[3] עם זאת, דווקא בעשורים האחרונים יצירתה זוכה לעדנה, החל בתערוכה ״עדות מקומית״ משנת 2006 שהוצגה במשכן לאמנות בעין חרוד,[4] דרך התערוכות מהשנתיים האחרונות שציינתי וכלה בעבודת דוקטורט שהושלמה בשנה שעברה ומתמקדת בנושא ״תיאור האחרות״ שביצירתה.[5]

שלוס נולדה בגרמניה וקיבלה את הכשרתה האמנותית בבית הספר ״בצלאל״ בשנת 1938. כסטודנטית צעירה חברה לתנועת ״השומר הצעיר״, ולאחר מכן עבדה במפעלי האמנות והדפוס של התנועה. לפרנסתה היא עיצבה כריכות ספרים, איירה בעיתון ״משמר לילדים״ ואיירה ספרים מוכרים: הגדה של פסח (1943), מור החמור (1948), דירה להשכיר (1948), ניסים והגדי (1951), צמד גוזלים (1966) ועוד. אך את מוקד עשייתה הפנתה שלוס ליצירתה האמנותית ובה הפליאה להישיר מבט לעבר מקומות ומראות קשים שאחרים לא יכלו או לא העזו להביט בהם. ציוריה פנו אל השוליים. הם תיארו מעברות, נשים קשות־יום, ילדים בני יומם, ילדים רעבים, עוני, שבויים, כפרים ערבים הרוסים, מראות הרס המלחמה, פליטים, פצועים וזקנים. נאמנה לאתיקה פנימית של עצמה התמקדה שלוס באנטי גיבור ולא בקולקטיב. היא לא חששה מהבעת עמדתה הפוליטית דרך ציורה.

בשנות השישים מיקמה שלוס את הסטודיו שלה ביפו העתיקה. המקום היה לבית פתוח וחם לילדי השכונה. שם פגשה את נביהה, ערבייה נוצרייה מבוגרת ומשכילה, שאותה הרבתה לצייר. בשתי עבודות המוצגות בתערוכה מופיעה דמותה של נביהה. האחת רישום דיו הבעתי משנות השישים והשנייה תחריט קטן ממדים משנות השמונים. את התחריט העניקה שלוס לגלריה השיתופית כברי בשנת 2004, עת נערכה לה תערוכה במקום בשיתוף עם הצלם מיכה ברעם.[6] כמו דמויות נוספות של שלוס, נביהה אינה מישירה מבט או יוצרת קשר עין, ומבטה מורכן. סמוך לה מוצג רישום נערה צעירה משנות השישים. שלוס עסקה בקצוות ובניגודים: יופי מול כיעור, נעורים מול זִקנה. השאלה העולה היא האם אפשר למצוא יופי בזִקנה מהדהדת. היטיבה לתאר זאת מרגריט דיראס בספרה המאהב: ״יום אחד,

1 - **רות שלוס: בעולם מהלכות מחאות**, אוצרת: ענת דנון, 2202, מוזיאון תל אביב (תערוכה).

2 - נורית טל טנא (אוצרת), **רות שלוס באום אל־פחם 100 שנים להולדתה**, הגלריה לאמנות אום אל־פחם, 2023, קטלוג ותערוכה.

3 - אוצרת התערוכה ענת דנון סיון מארחת את האוצרת טלי תמיר https://vimeo.com/737805871. תובנה מתוך דבריה של טלי תמיר על סמך שיחות עם שלוס. נסמך על דבריה של טלי תמיר מתוך היכרותה עם רות שלוס.

4 - טלי תמיר (אוצרת), עדות מקומית: רות שלוס, המשכן לאמנות עין חרוד, 2006.

5 - רות יורובסקי, ״ההמשכיות שבמסע האמנותי של רות שלוס: תיאור האחרות כחוט המקשר״. אוניברסיטת בן גוריון, 2022 (עבודת דוקטור [דיסרטציה] הנמצאת בשיפוט).

6 - ציור צילום: רות שלוס ומיכה ברעם, אוצרת: דרורה דקל, 2004, גלריה כברי.

קשישה כבר הייתי אז, גבר קרב אלי באולם־המבואה של איזה בנין־ציבור. הוא התוודע אלי ואמר: 'אני מכיר אותך מאז ומתמיד. הכל אומרים שיפה היית בצעירותך, אך אני באתי להגיד לך שבעיני יפה את היום עוד יותר משהיית בנעוריך ופנייך כאשה צעירה אהובות עלי פחות מפנייך החרבות של היום'". [7]

בתערוכה מוצגות עבודות של שלוס משנות החמישים ועד שנת אלפיים. הן מציגות רב־גוניות ותהליכי שינוי ביצירתה, מסגנון פיגורטיבי מעודן שאפיין את תחילת הדרך לסגנון אקספרסיבי, כמו בציור "ללא כותרת" 1986, המתאר פני אישה זועקת וידיה על מצחה, או בציור "ללא כותרת" 2000, המתאר דמות אישה דרוזית מכוסה ברעלה.

סיראג' עזאם, ילידת 1999, היא אמנית דרוזית דתייה וצעירה מהכפר עוספיא. עזאם היא בוגרת מסלול לימודי אמנות באוניברסיטת חיפה. בדומה לשלוס, שפנתה ללימודי גרפיקה ועיצוב בבצלאל בגיל חמש עשרה, החלה עזאם באותו הגיל בלימודי קליגרפיה מסורתית ערבית. כבוגרת מגמה אקדמית היו פניה של עזאם להייטק, אך היא בחרה באמנות. יצירתה מבקשת לייצג את הבלתי מיוצגות, לתקן מציאות של השכחה ולבטא הערכה לנשים בקהילתה הסגורה. ציוריה הם הצצה נדירה לתוך אורחות החיים, מרחבי הבית ומצבי יום־יום בחברה הדרוזית: התקהלויות, הכנת אוכל, מעגלי נשים עומלות, אירועי חתונה ודינמיקה נשית. לדבריה היא מנסה להציץ וללכוד רגע אחד מתוך אלפי רגעים, לייצג מפגשים משמעותיים שצריכים לצאת לעולם.[8]

בקו רענן, חופשי וסוחף היא ממלאת את הנייר בהתרחשות, בתנועה ובזרימה. קו המכחול משנה את עוביו, מתעגל, מתדקק ומתחזק לסירוגין. השחור ברישום משוחח עם זַכּוּת הנייר הלבן כמו בלבוש הדרוזי המסורתי - בגדי הגברים השחורים וכיסוי הראש הלבן של הנשים. כך נוצר שיח של ניגודים בין מסורת וטקסיות לחיי היום־יום, לסגנוניות ולצבעוניות של הסביבה. שיח ובו ביקורת מעודנת.

בגלריה החיצונית תלויה הסדרה "חלונות" 2023 - סדרת ציורים דיגיטליים שהיא יצרה בטלפון הנייד שלה בעזרת עט מיוחד. עשרות רישומים שנולדו בזמן נסיעתה באוטובוס מן האוניברסיטה או בדרך לעבודתה כמורה. את הסדרה מאפיינים ההתמקדות במחוות (ג'סטות) של תנועת הגוף, חיתוכים גסים, קומפוזיציות משונות והפרדה ברורה בין הנשים לגברים. מעגלי הנשים של עזאם מקיימים שיח עם מעגלים היסטוריים ונשיים אחרים בחברה שמייחסת חשיבות לקולקטיב.

בציוריה מתעסקת עזאם בנוכחות הגוף ובהיעדרותו בתוך מרחב. היא משמיטה חלקי גוף או סימני היכר של פנים. מתמקדת בכיסוי הראש, חוקרת את הנשים ואת עצמה. השמטת הפרטים מאפשרת שמירה על חוקי הדת והסודיות ומבטאת את מחויבותה לנשים שבחרו לא להיחשף. אך החסרת פרטי הגוף והאנונימיות אינה מצליחה לעצור את האנרגיה הרוחנית הזורמת בין הנשים.

קו עמל הנשים היום־יומי מחבר יותר מכל בין שלוס לעזאם. כך זה בציורים "קובה", "מחמר", "סנכרון", "צהרים" ו"תפדלו" של עזאם מן השנים 2020-2023 ובעבודות "פועלות בשדה" של שלוס משנות השישים. דורון רבינא מבטא במאמרו הפואטי **שברון שתיקה** על יצירתה של שלוס, חשיבה המתאימה גם ליצירתה של עזאם: "איך מיצגים את מי שלא ביקש שניצגו? התשובה שמציע הציור של שלוס היא יצירת מבע אוניברסלי המזקק מהמקרה הפרטי צדק אוניברסלי. הקונקרטי הוא בו בזמן גם מטפורי. הציור כמדיום, הולם בנוכחותו המינורית את האתיקה הנדרשת בהתייחסות למאבקו של האחר - הזדהות עם מאבק ותמיכה במאבק מבלי לדרוש בעלות עליו. לכל היותר זו יצירה של בבואה מצוירת שלו, השותקת על הקיר ובכל זאת משמיעה קול".[9]

במציאות המטלטלת של אביב תשפ"ג, כאשר חופש מחשבה, שוויון ופלורליזם עומדים למבחן, משמשת גלריה כברי אי־של־שפיות. זהו מקום שגם האחר יכול להשמיע בו קול. אך מיהו בעצם האחר? הזמנים מלמדים שהכול שברירי, והאחר הוא למעשה כל אחד.

הצירוף קשר־קו מתנגן במשקל ובמצלול של הצירוף קשר־דם. האם אפשר לחוש קשר־דם דרך קשר־קו, כאשר הזמן, המקום והתרבות אחרים? החיבור בין שתי האמניות מאפשר קריאה מחודשת של יצירתן. כמו במרוץ של שליחים, העברת המקל מתבצעת. יש המשכיות, יש חיים. היצירות הן על־זמניות והרגע שהוקפא בהן פועם.

גלריה שיתופית כברי מבקשת להודות לגלריה לאמנות אום אל־פחם ולמשפחתה של האמנית רות שלוס על השאלת עבודותיה לתערוכה.

7 - מרגריט דיראס, המאהב, ספרית מעריב, תל אביב 1986.
8 - ריאיון עם סיראג' עזאם, 2023.
9 - דורון רבינא, **שברון שתיקה**, מתוך הקטלוג **רות שלוס באום אל פחם מאה שנה להולדתה**, 33-53. עמותת אלסבאר והגלריה לאמנות אום אל פחם, 2023.

علاقة خط
سراج عزام وروت شلوس

أمينة المعرض: تمار هورڤيتس ليڤنه

بين الرسومات واللوحات الزيتيّة للفنّانتين روت شلوس وسراج عزام ثمّة علاقة خط. إنّه خط فريد من الحبر الأسود، حسّاس ومُلطّف. خط سريع يوثّق اللحظة التي تتحرر فيها الحركة والزخم، خط حر لا يتريّث. يبدأ التريّث في مرحلة الرسم الثانيّة، مع ظهور بقع الحبر المُخففة وبقع اللون التي تشكّل الإرجاء، العمق والمنظور.

لمسة اليد الموهوبة مشتركة لأعمال الفنّانتين، رغم فارق العمر والمكان الذي تأتيان منه. علاوة على علاقة الخط، فإن الخيار أحادي اللون وممارسات العمل، اللوحات التي توثّق من خلال التمعن أو من خلال التصوير، هي من الأمور المشتركة بينهن. لكن يلاحظ بشكل خاص أنّ موضوع اللوحة هو الركيزة العريضة، المشترك والرابط بينهن. منجز أعمالهن يوثّق شخصيّات تنتمي للمجتمع العربيّ أو الدرزيّ في البلاد. موضوع تصوير زيّتيّ قريب، لكن من زوايا مختلفة. شلوس تنظر جانبًا إلى الآخر في المجتمع. عزام تنظر إلى دواخل مجتمعها المغلق، الدينيّ والسريّ. تبرز العاطفة لديهن وتتدفق نحو موضوعاتهن.

في السنة الأخيرة تم تنظيم معرضين شاملين في البلاد للفنّانة **روت شلوس** (1922-2013). معرضان يضيئان فصول ابداع متنوعة المواضيع وغنيّة النظرات. تنكشف منهما رسّامة متنوعة، مُلتزمة ومثابرة، انطباعيّة واجتماعيّة، نقديّة وشجاعة. في متحف تل أبيب أقيم في الأعوام 2022-2023 المعرض "روت شلوس: في العالم تجري احتجاجات"[1]، وفي هذه الأيام وفي صالة العرض للفنون أم الفحم يقام معرض "روت شلوس في أم الفحم 100 عام على ولادتها"[2] تفاني شلوس للفن الاجتماعيّ والتصويريّ، في الفترة التي سيطر على حقل الفن الإسرائيليّ الأسلوبين التجريديّ والتجريديّ الغنائيّ لحركة "آفاق جديدة"، يمكنه أن يفسر لماذا لم تضع شلوس نفسها داخل التيار الرئيسيّ للفن الإسرائيليّ ولماذا لم تنل، وفق أقوالها، الاعتراف من مؤسسات الفن في البلاد[3]. مع ذلك، وفي العقدين الأخيرين بالذات، يحظى فنّها بمرحلة انتعاش، ابتداءً من معرض "شهادة محليّة" من العام 2006 في بيت الفن في عين حارود[4]، مرورًا بالمعارض من العامين الأخيرين اللذين ذكرتهما أعلاه وحتى رسالة الدكتوراه التي أنجزت العام الماضي وتمحورت حول موضوع "وصف الآخرية" في أعمالها[5].

وُلدت شلوس في ألمانيا وحصلت على تأهيلها الفنّيّ من مدرسة "بتسالئيل" عام 8391. كطالبة شابة التحقت بحركة "هشومير هتسعير"، وعملت لاحقًا في ورشات الفن والطباعة التابعة للحركة، ولكسب معيشتها عملت في تصميم أغلفة الكتب، الرسوم التوضيحيّة في صحيفة "مشمار للأطفال" والرسوم التوضيحيّة لكتب معروفة: حكاية الفصح (1943)، مور الحمار (1948)، شقة للإيجار (1948)، نيسيم والجدي (1951)، ثنائي زغاليل (1966) وغيرها. لكن شلوس وجهّت محور عملها إلى الفن الذي ابدعت من خلاله بتصويب نظرها نحو الأماكن والمشاهد القاسية التي لم يستطع ولم يجرؤ الآخرين النظر إليها. فلوحاتها كانت نحو الهوامش. تناولت "المعبروت" [مخيمات المهاجرين اليهود]، النساء الكادحات، الأطفال الصغار، الأطفال الجياع، الجوع، الأسرى، القرى العربيّة المهدومة، مشاهد الخراب والحرب، اللاجئين، الجرحى والمسنين. وفاءً لأخلاقيتها الداخليّة ركّزت شلوس على اللابطل واللاجماعيّ. وهي لم تتردد في التعبير عن مواقفها السياسيّة في لوحاتها.

في سنوات الستينيات أقامت شلوس محرفها في البلدة القديمة في يافا. كان ذلك بيتًا مفتوحًا ودافئًا لأطفال الحي. هناك التقت بنبيهة، عربيّة مسيحيّة كبيرة السن ومثقفة، وكانت ترسمها كثيرًا. نبيهة تظهر في عملين. العمل الأول هو رسم تعبيريّ بالحبر من سنوات الستينيات، والعمل الثاني هو نقش صغير الحجم من سنوات الثمانينيّات. أهدت شلوس النقش لجاليري كابري عام 2004، حين أقيم لها هناك معرضًا بالتعاون مع المصوّر ميخا برعام[6]. مثل شخصيّات أخرى لدى شلوس، نبيهة لا تنظر مباشرة ولا تتواصل بالعين، نظرتها مُسدلة. بالقرب منها يُعرض رسم لفتاة شابة من سنوات الستينيات. شلوس تركّز على الأطراف وعلى التناقضات: الجمال مقابل القبح، الشباب مقابل الشيخوخة. السؤال الذي يطرح نفسه هو هل يمكن إيجاد الجمال في الشيخوخة التي يتردد صداها. في كتابها العاشق، ابدعت مارغريت دوراس في وصف ذلك: "ذات يومٍ، في بهوٍ مكان عام، وكنت قد تقدمت في السّن، أقبل رجل عرّفني بنفسه وقال: أعرفك منذ زمن بعيد. يقول الجميع إنك كنت

1 - روت شلوس: في العالم تجري احتجاجات، القيّمة: عنات دنون، 2022، متحف تل أبيب (معرض).

2 - نوريت طال طنا (قيّمة)، روت شلوس في أم الفحم 100 عام على ولادتها، صالة العرض للفنون أم الفحم، 2023، كتالوج المعرض.

3 - قيّمة المعرض عنات دنون سيڤان تسضيف القيّمة طالي تمير 178508737/moc.oemiv//:sptth. تبصرات من أقوال طالي تمير بناءً على محادثات مع روت شلوس. بالاستناد إلى أقوال طالي تمير من خلال معرفتها بـ روت شلوس.

4 - طالي تمير (قيّمة)، شهادة محليّة: روت شلوس، بيت الفن عين حرود، 2006.

5 - روتي يوروبسكي، "الاستمرارية في رحلة روت شلوس الفنّيّة: وصف الآخرية كخيط تواصل". جامعة بين غوريون، 2022 (رسالة دكتوراه [أطروحة] في مرحلة التحكيم).

6 - رسم تصوير: روت شلوس وميخا ربعام، القيّمة: درورا ديكل، 2004، جاليري كابري.

جميلة وأنت شابّة، وقد أتيت لأقول لك إنني أجدك الآن أجمل مما كنت في شبابك، وليس وجهك وأنت امرأة شابّة بأحبّ إليّ من وجهكِ الآن، هذا المُكْتَسح"[7].

يقدم المعرض أعمال شلوس من سنوات الخمسينيات والألفية الثانية. ويعرض تنوع وسيرورات التغيّر في أعمالها، من الأسلوب التصويريّ الذي ميّز بداية مشوارها إلى الأسلوب الانطباعيّ، مثل لوحة "بدون عنوان" 1986، التي تصف وجه امرأة تصرخ ويديها على جبينها، أو لوحة "بدون عنوان" 2000، التي تصف شخصيّة امرأة درزيّة محجّبة.

سراج عزام وُلدت عام 1999، وهي فنّانة درزيّة متديّنة وشابة من قرية عسفيا. عزام خريجة مسار دراسة الفن في جامعة حيفا. على غرار شلوس، التي درست الجرافيك والتصميم في بتسالئيل وعمرها خمس عشرة سنة، بدأت عزام في العمر نفسه تتعلم فن الخط العربيّ التقليديّ. كخريجة أكاديميّة كان توجّه عزام نحو الهايتك، لكنها اختارت الفن. تسعى أعمالها إلى تمثيل من لم يحصلن على التمثيل، تصحيح واقع النسيان والتعبير عن التقدير للنساء في مجتمع منغلق. لوحاتها هي نظرة خاطفة ونادرة إلى أنماط الحياة، فضاءات البيت والأوضاع اليوميّة في المجتمع الدرزيّ: التجمعات، إعداد الطعام، حلقات النساء العاملات، مناسبات الأفراح والديناميكيّة النسائيّة. كما تقول، فهي تحاول التلصص والامساك بلحظة واحدة من بين آلاف اللحظات، تمثيل اللقاءات المهمة التي تجب أن تظهر للعالم[8].

بخط منتعش، حر وجارف تملأ الورق بالأحداث، الحركة والتدفق. خط الفرشاة يبدّل سمكه، يتدور، يصبح رفيعًا وقويًا بالتناوب. الأسود في الرسم يتحدث مع صفاء الورق الأبيض بما يشبه اللباس الدرزيّ التقليديّ – ثياب الرجال سوداء وغطاء رأس أبيض للنساء. هكذا يتشكّل حوار التناقضات بين التقاليد والطقوس والحياة اليوميّة، وأساليب وألوان البيئة. حوار يتضمن النقد المُلطّف.

في الجاليري الخارجيّة معلّقة سلسلة "شبابيك" 2023 – سلسلة لوحات رقميّة صنعتها بواسطة الهاتف الخليويّ بمساعدة قلم خاص. عشرات الرسومات التي وُلدت خلال وقت السفر في الحافلة من الجامعة أو في الطريق إلى عملها كمعلمة. تتميّز السلسلة بتمحورها حول إيماءات وحركات الجسد، عملية القص الفظّة، التكوينات الغريبة والفصل الواضح بين النساء والرجال. حلقات نساء عزام تدير حوار مع دوائر تاريخيّة ونسائيّة أخرى من المجتمع تعزو أهميّة للجماعة.

تتناول عزام في لوحاتها حضور الجسد وغيابه داخل الحيّز. تهمل أجزاء جسد أو معالم الوجه. تُركّز على غطاء الرأس، تدرس النساء والقوة. اهمال بعض الأجزاء يتيح الحفاظ على تعاليم الدين والسريّة ويعبّر عن التزامها للنساء التي طلبن عدم الانكشاف. لكن حتى اهمال تفاصيل الجسد المجهول لا تنجح بإيقاف الطاقة الروحانيّة المتدفقة بين النساء.

أكثر ما يربط بين شلوس وعزام هو خط العمل النسائيّ اليوميّ. هكذا هو الأمر في لوحات عزام "قبة"، "محمّر"، "تزامن"، "العصر" و "تفضلوا" من الأعوام 2020-2023 وفي أعمال شلوس "عاملات في الحقل" من سنوات الستينيات. في مقاله الشاعريّ **انكسار الصمت** عن أعمال شلوس يعبّر دورون ربينا عن تفكير يتلاءم أيضًا مع أعمال عزام: "كيف نتحدّث باسم من لم يطلب منا التحدّث باسمه؟ الجواب الذي يعطيه رسم شلوس هو خلق تعابير شاملة، تستخلص من الحالة الخاصة عدالة شاملة. المحسوس هو في الوقت ذاته رمز. الرسم كوسيط، متّسق بحضوره الهامشي مع الأخلاق المطلوبة عند التعامل مع صراعات الآخرين- التعاطف مع الصراع ودعم الصراع دون فرض الملكيّة عليه. في أقصى حالاته، يشكّل العمل الفني انعكاسًا مرسومًا لهذا الصراع، يجلس صامتًا على الحائط وفي الوقت ذاته يسمع صوتًا" .

في واقع ربيع 2023 العاصف، بينما توضع حرية التفكير، المساواة والتعدديّة على المحك، تشكّل جاليري كابري جزيرة من العقلانيّة. هذا هو المكان حيث يمكن للآخر أيضًا إسماع صوته. لكن من هو الآخر حقًا؟ يعلمنا الزمن أن كل شيء هش، والآخر هو عمليًا كل واحد.

صيغة علاقة خط تقترن بصيغة علاقة دم. هل يمكن الإحساس بعلاقة الدم عن طريقة علاقة الخط، في زمن، مكان وثقافة أخرى؟ الربط بين الفنّانتين يتيح لنا قراءة متجددة لأعمالهن. مثل سباق التتابع، حيث يجري نقل العصا. هناك تتابع، هناك حياة. الأعمال الفنّيّة هي فوق الزمن واللحظة المتجمدة فيها تنبض.

الجاليري التشاركيّة كابري تشكر صالة العرض للفنون أم الفحم وعائلة الفنّانة روت شلوس على إعارة أعمالها للمعرض

7 - مارغريت دوراس، العاشق، منشورات الجمل، بيروت – بغداد، 2017.

8 - مقابلة مع سراج عزام، 2023.

9 - دورون ربينا، انكسار الصمت، في كتالوج روت شلوس في أم الفحم 100 عام على والدتها. جمعيّة الصبار وصالة العرض للفنون أم الفحم، 2023.